

Διαμεσολάβηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Μια Εισαγωγή

του Δρ Felix Steffek LL.M (Cambridge), Ιούνιος 2012

I. Διαμεσολάβηση

1. Ορισμός και Χαρακτηριστικά

Η διαμεσολάβηση είναι μία μεταξύ πολλών διαδικασιών για την επίλυση μιας διαφοράς. Η διαμεσολάβηση βασίζεται στην *εθελοντική συμμετοχή* των μερών. Είναι μία διαδικασία όπου ένας *ενδιάμεσος τρίτος χωρίς δικαστικές αρμοδιότητες* (ο διαμεσολαβητής) διευκολύνει συστηματικά την επικοινωνία μεταξύ των μερών με στόχο τα ίδια τα μέρη να μπορέσουν να αναλάβουν την ευθύνη για την επίλυση της διαφοράς τους. Πρόσθετα βασικά χαρακτηριστικά είναι το *απόρρητο* της διαδικασίας και η *ουδετερότητα* του διαμεσολαβητή.

Ενώ η διαδικασία στο δικαστήριο βασίζεται στην αυθεντία του δικαστηρίου, είναι τυπική και καθορίζεται από την αγωγή, η διαμεσολάβηση προσφέρει μία εύλικτη, αυτο-καθοριζόμενη προσέγγιση όπου όλες οι πτυχές της διαφοράς μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο ανεξάρτητα από τη νομική τους βαρύτητα. Στο πλαίσιο αυτό, η διαμεσολάβηση, σε αντίθεση με τη διαδικασία στο δικαστήριο, ορίζεται ως εναλλακτική επίλυση διαφορών (ΕΕΔ).

Όσο αφορά στη σχέση ανάμεσα στη δικαστική οδό και τη διαμεσολάβηση μπορούμε να διακρίνουμε τρεις τύπους διαμεσολάβησης: (1) *Η ιδιωτική διαμεσολάβηση* είναι εντελώς ανεξάρτητη από τη δικαστική οδό. Πράγματι, συχνά λαμβάνει χώρα χωρίς να ακολουθήσει καμία δικαστική ενέργεια, (2) *Η διαμεσολάβηση παρά τω δικαστηρίω* ξεκινάει από το δικαστήριο αλλά στη συνέχεια το δικαστήριο δεν αναμιγνύεται. (3) *Η δικαστική διαμεσολάβηση* συνδέεται πιο στενά με το δικαστήριο από θεσμική άποψη σε σχέση με τον τόπο και το προσωπικό. Ωστόσο, ακόμη και η δικαστική διαμεσολάβηση δεν παρέχεται από το δικαστή που έχει επιληφθεί της συγκεκριμένης διαφοράς.

2. Διάκριση από άλλες Διαδικασίες Επίλυσης Διαφορών

Η διαμεσολάβηση μπορεί να διακριθεί από άλλες διαδικασίες επίλυσης διαφορών, μεταξύ άλλων, τη διαιτησία, την προσφυγή στο συνήγορο του πολίτη, τη συνδιαλλαγή και την οργανωμένη διαπραγμάτευση. Χρήσιμες κατευθυντήριες γραμμές για τη διάκριση αυτών των διαδικασιών από τη διαμεσολάβηση αποτελούν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της διαμεσολάβησης: ο εθελοντικός και εύλικτος χαρακτήρας, η έλλειψη δικαιοδοτικής αρμοδιότητας του διαμεσολαβητή και ο αυτο-προσδιορισμός των μερών. Ενώ ο διαιτητής και ο

συνήγορος του πολίτη είναι αρμόδιοι για την έκδοση (εν μέρει τουλάχιστον) δεσμευτικών αποφάσεων, για παράδειγμα, στη διαμεσολάβηση επαφίεται στα μέρη, και όχι στο διαμεσολαβητή, να αποφασίσουν εάν και πώς θα επιλύσουν τη διαφορά τους. Το πρόσωπο που συντονίζει μια συνδιαλλαγή ασκεί μεγαλύτερη επιρροή στο αποτέλεσμα από το διαμεσολαβητή διατυπώνοντας, για παράδειγμα, μια (μη δεσμευτική) απόφαση συνδιαλλαγής. Ο διαμεσολαβητής, αντίθετα, προσπαθεί να καταστήσει τα ίδια τα μέρη ικανά να επιλύσουν τη διαφορά τους.

3. Σκοπός και πλεονεκτήματα της Διαμεσολάβησης

Ο στόχος της διαμεσολάβησης είναι να επιτρέψει στα μέρη να επιλύσουν τη διαφωνία τους με βιώσιμο και αυτο-καθοριζόμενο τρόπο. Η διαδικασία είναι *εποικοδομητική* και αφήνει χώρο για την *προσωπική* και την *κοινωνική ανάπτυξη* των αντίπαλων πλευρών. Η αρχή της αυτενέργειας και της εύρεσης της λύσης από τα ίδια τα μέρη εμπεριέχει την προσδοκία *ουσιαστικής δικαιοσύνης*. Τα συμφωνηθέντα αναμένεται ότι θα είναι προς το συμφέρον και των δύο πλευρών ή, τουλάχιστον, ότι καμία πλευρά δεν θα περιέλθει σε χειρότερη θέση μετά τη διαμεσολάβηση.

Επιπλέον, η διαμεσολάβηση ενέχει την υπόσχεση μιας πιο *αποδοτικής ως προς το κόστος και ταχύτερης* επίλυσης της διαφοράς σε σύγκριση με άλλες μεθόδους επίλυσης διαφορών. Για παράδειγμα, τα μέρη μπορεί να επιλέξουν τη διαμεσολάβηση γιατί προσδοκούν ότι θα είναι πιο σύντομη και πιο οικονομική από τη δικαστική διαδικασία. Άλλοι λόγοι που μπορεί να προτιμάται η διαμεσολάβηση έναντι της δικαστικής διαδικασίας μπορεί να είναι η εμπιστευτικότητα και η επιθυμία διατήρησης καλών σχέσεων με την άλλη πλευρά, όπως για παράδειγμα σε περιπτώσεις μακροχρόνιας εμπορικής συνεργασίας ή οικογενειακών διαφορών. Πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι κάθε διαφορά πρέπει να αξιολογείται με βάση τον καταλληλότερο μηχανισμό επίλυσης για τη συγκεκριμένη περίπτωση.

Εκτός από τα ουσιαστικά πλεονεκτήματα της διαμεσολάβησης, ο νομοθέτης, οι δημοσιονομικές υπηρεσίες και η διοίκηση των δικαστηρίων στοχεύουν στην *αποσυμφόρηση του μεγάλου φόρτου των δικαστηρίων* και στη *μείωση των δαπανών δικαστηριακής υποδομής* μέσω μιας ιδιωτικοποίησης της επίλυσης διαφορών. Η πρόκληση του μέλλοντος για το νομοθέτη στην Ευρώπη και αλλού συνίσταται στην ανάπτυξη διακριτών μηχανισμών που επιτρέπουν την υπαγωγή της σωστής διαφοράς στον κατάλληλο μηχανισμό επίλυσης. Αυτό απαιτεί μεγαλύτερη κατανόηση των ρόλων και της ευθύνης του κράτους και των πολιτών στην επίλυση των κοινωνικών συγκρούσεων.

4. Μέθοδοι Διαμεσολάβησης

Ένα από τα πλεονεκτήματα της διαμεσολάβησης είναι η *διαδικαστική ευελιξία* που επιτρέπει στα μέρη και στο διαμεσολαβητή να προσαρμόζουν τη διαδικασία διαμεσολάβησης στις ανάγκες της συγκεκριμένης διαφοράς. Γι' αυτό και η νομοθετική εξουσία ανά τον κόσμο επέλεξε σοφά να απόσχει από τη ρύθμιση των μεθόδων διαμεσολάβησης αυτών καθ' εαυτών. Αντίθετα, τα μέρη, οι επαγγελματίες, οι οργανώσεις διαμεσολάβησης και τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας προσπαθούν να επεξεργαστούν πρότυπες βέλτιστες πρακτικές αφήνοντας ταυτόχρονα αρκετή διαδικαστική ελευθερία για τις ιδιαιτερότητες της συγκεκριμένης διαφοράς. Η διαμεσολάβηση στις οικογενειακές διαφορές ενδέχεται να απαιτεί διαφορετική προσέγγιση από ό,τι μια διαφορά μεταξύ μετόχων ή η διαμεσολάβηση στην τοπική κοινωνία λόγω αντιδράσεων στο σχέδιο επέκτασης ενός αεροδρομίου.

Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν μέχρι τώρα, η παρουσίαση ενός *μοντέλου πέντε σταδίων* που ακολουθεί πρέπει να ιδωθεί ως ένα παράδειγμα μεταξύ πολλών για τα στάδια που μπορεί να συμπεριλαμβάνει η διαμεσολάβηση:

- (1) *Εισαγωγή και έναρξη*: ενημέρωση των μερών, επεξήγηση της διαδικασίας και των ρόλων των συμμετεχόντων, καθορισμός της αμοιβής του διαμεσολαβητή και ειδικότερα θέματα (απόρρητο, κλπ.)
- (2) *Συγκέντρωση στοιχείων*: διερεύνηση και διασαφήνιση του αντικειμένου της διαπραγμάτευσης, των θεμάτων και της διαφοράς
- (3) *Αποσαφήνιση συμφερόντων*: διερεύνηση των συμφερόντων των συμμετεχόντων σε σχέση με τη διαφορά και την επίλυσή της
- (4) *Επεξεργασία λύσεων*: προσπάθειες επίλυσης από τα μέρη, ο διαμεσολαβητής μπορεί να βοηθήσει διευκολύνοντας τη συζήτηση, ή σχολιάζοντας και αξιολογώντας
- (5) *Διευθέτηση και συμβιβασμός*: η συμφωνία καταχωρείται και περιβάλλεται νομικό τύπο.

Η συνεχής εξέλιξη των μεθόδων διαμεσολάβησης αντανακλάται στους διαφορετικούς ρόλους που μπορεί να αναλαμβάνει ο διαμεσολαβητής. Στη *διαμεσολάβηση διευκόλυνσης* ο διαμεσολαβητής περιορίζεται στο να προάγει την επικοινωνία μεταξύ των μερών. Συνεπώς, ο διαμεσολαβητής δεν προτείνει λύσεις στα μέρη. Αντίθετα, στην *αξιολογική διαμεσολάβηση* ο διαμεσολαβητής προχωράει πιο πέρα από την υποβοήθηση της επικοινωνίας μεταξύ των μερών προτείνοντας συγκεκριμένες λύσεις και, μερικές φορές, παρέχοντας νομικές συμβουλές. Υπάρχουν βάσιμοι λόγοι για να αφηθεί στη διακριτική ευχέρεια του διαμεσολαβητή και των μερών ποια προσέγγιση είναι πιο κατάλληλη για την εκάστοτε διαφορά.

II. Μορφές Διαμεσολάβησης, Καταλληλότητα για Διαμεσολάβηση και Παραδείγματα

1. Πιθανοί Τομείς Διαμεσολάβησης

Σήμερα, η διαμεσολάβηση χρησιμοποιείται σε *όλους τους τομείς* και διακρίνεται από *μεγάλη ποικιλομορφία*. Ιστορικά, η διαμεσολάβηση πρωτοχρησιμοποιήθηκε στις οικογενειακές και στις εργατικές διαφορές. Πλέον, όμως, έχει γίνει κατανοητό ότι ο βιώσιμος, ευέλικτος, αποτελεσματικός από άποψη χρόνου και κόστους χαρακτήρας της προσιδιάζει σε ένα ευρύ φάσμα διαφορών, για παράδειγμα: μικροδιαφορές, διαφορές καταναλωτών, εμπορικές διαφορές, εμπορικοί πόλεμοι, αντιδράσεις σε κατασκευαστικά έργα, οικογενειακοί χωρισμοί, συγκρούσεις στο χώρο εργασίας, διαφορές σχετικές με εμπορικά σήματα και ευρεσιτεχνίες, πτωχεύσεις, συγκρούσεις που ανήκουν στη δημόσια σφαίρα, φορολογικές διαφορές, σχέσεις θύτη-θύματος, ηλεκτρονικές διαμάχες. Η διαμεσολάβηση μπορεί να λάβει χώρα σε διμερείς σχέσεις, π.χ. μεταξύ δύο μετόχων, ή μεταξύ πολλών πλευρών, π.χ. σε διαφωνίες κατά την επέκταση ενός αεροδρομίου.

Η σύγχρονη επίλυση διαφορών προσπαθεί να διαχειριστεί τη σύγκρουση μέσω μιας *ολιστικής προσέγγισης*. Αυτό σημαίνει ότι εγκαταλείπεται η ιδέα ότι δεν υπάρχουν πολλές διαβαθμίσεις ανάμεσα στη διαπραγμάτευση και το (διαιτητικό) δικαστήριο. Αντίθετα, η ποιότητα της λύσης, καθώς επίσης και άλλοι παράγοντες, όπως ο έλεγχος της σύγκρουσης, η αξία των σχέσεων, το οικονομικό κόστος, η επένδυση χρόνου, η φήμη και άλλες μακροχρόνιες συνέπειες σταθμίζονται σε σχέση με το ευρύ φάσμα των διαθέσιμων μηχανισμών επίλυσης συγκρούσεων.

2. Αξιολόγηση της Καταλληλότητας μιας Σύγκρουσης για Υπαγωγή σε Διαμεσολάβηση

Κάθε σύγκρουση είναι μοναδική. Κατά την επιλογή της κατάλληλης τεχνικής επίλυσης, τα μέρη μπορεί να λάβουν υπόψη τους τα εξής *χαρακτηριστικά των διαδικασιών επίλυσης*, όπως των δικαστηρίων, της διαιτησίας, του συνηγόρου του πολίτη, της διαμεσολάβησης ή των οργανωμένων διαπραγματεύσεων: την αυτονομία των μερών, την ευελιξία της διαδικασίας, το απόρρητο, την εκτελεστότητα, τις συνέπειες στις σχέσεις με την αντίπαλη πλευρά, τη βιωσιμότητα της επίλυσης της διαφοράς, την ουσιαστική ποιότητα της λύσης, τη διάρκεια της διαδικασίας, το άμεσο και έμμεσο κόστος της διαδικασίας. Αυτό μπορεί να αποτελεί το πρώτο μέρος της αξιολόγησης της επίλυσης της διαφοράς.

Το δεύτερο μέρος της αξιολόγησης της επίλυσης της διαφοράς μπορεί να συνίσταται στην καταλληλότητα της συγκεκριμένης διαφοράς σε σχέση με τους

διαθέσιμους μηχανισμούς επίλυσης. Τα παρακάτω μπορεί να ληφθούν υπόψη κατά την αξιολόγηση της *ουσιαστικής καταλληλότητας μιας διαφοράς για διαμεσολάβηση*.

- Η φύση της διαφοράς·
- Η δυνατότητα συναινετικής λύσης·
- Εύλογη και επιθυμητή επιτυχία/έκβαση·
- Μέθοδοι που έχουν ήδη χρησιμοποιηθεί για την επίλυση της σύγκρουσης·
- Πιθανό κόστος των διαφορετικών διαδικασιών επίλυσης της διαφοράς·
- Πιθανή διάρκεια των διαφορετικών διαδικασιών επίλυσης της διαφοράς, συμπεριλαμβανόμενης της πιθανότητας αποτυχίας της διαδικασίας που θα επιλεγθεί·
- Η σημασία της διατήρησης των σχέσεων μεταξύ των διαφωνούντων μερών/πλευρών·
- Η σημασία διατήρησης ελέγχου επί της επίλυσης της διαφοράς·
- Ο βαθμός συμβολής τυχόν προβλημάτων επικοινωνίας στη σύγκρουση·
- Η επιθυμία επίλυσης και άλλων προβλημάτων που συνδέονται με τη σύγκρουση.

3. Παραδείγματα

α) Οικογενειακή Διαμεσολάβηση

Το πρώτο παράδειγμα σύγκρουσης που είναι ιδιαιτέρως κατάλληλο για διαμεσολάβηση είναι η διάλυση μιας οικογένειας. Οι σύζυγοι είναι παντρεμένοι 12 χρόνια και έχουν τρία παιδιά ηλικίας 10, 8 και 2 ετών. Ο ένας εκ των δύο έχει βρει νέο/α σύντροφο και σκέφτεται να φύγει από το σπίτι και να ανοίξει καινούργιο σπιτικό με το/η νέο/α σύντροφο. Ένα ζήτημα είναι εάν τα τρία παιδιά θα παραμείνουν στην παλιά οικογενειακή εστία ή θα μετακομίσουν στο νέο σπίτι ή θα χωριστούν. Αλληλένδετο με αυτό το ζήτημα είναι το θέμα της επιμέλειας των παιδιών και το πρόβλημα του πώς ακριβώς θα ρυθμιστεί η επικοινωνία του άλλου συζύγου με τα παιδιά. Τα θέματα αυτά, ωστόσο, δεν μπορούν να διαχωριστούν από άλλα ανοιχτά ζητήματα. Ανάλογα με το πώς θα ρυθμιστεί η επιμέλεια των παιδιών, υπάρχουν οικονομικές συνέπειες. Ο σύζυγος που φροντίζει τα παιδιά ίσως να μην είναι σε θέση να κερδίζει αρκετά και, συνεπώς, να χρειάζεται υποστήριξη για τον ίδιο/ίδια και για τα παιδιά. Ο σύζυγος που μένει πίσω είναι πληγωμένος και ίσως μπει στον πειρασμό να εκφράσει τη θλίψη του με μια δικαστική μάχη για την επιμέλεια. Τα παιδιά υποφέρουν από το χωρισμό ενώ οι σύζυγοι έχουν εξουθενωθεί από αυτήν τη μεσοβέζικη κατάσταση. Αν και οι δύο σύζυγοι δεν θεωρούν πιθανή μια επανένωση, τους ενώνει το ισχυρό ενδιαφέρον τους για το καλό των παιδιών.

Η κλασική διαφορά του διαζυγίου προσφέρεται για διαμεσολάβηση για πολλούς λόγους. Για να κατονομάσουμε μερικούς μόνο: Η διαμεσολάβηση είναι ευέλικτη από άποψη χρόνου και διαδικασίας. Έτσι, επιτρέπει στα μέρη να συζητήσουν

πιθανές λύσεις, να έχουν κατ' ιδίαν συζητήσεις με το διαμεσολαβητή μόνο όταν υπάρχει κλιμάκωση της σύγκρουσης και να χρησιμοποιούν διάφορες μορφές επικοινωνίας, όπως συνεδρίες διαμεσολάβησης, ανταλλαγές ηλεκτρονικών μηνυμάτων, διαβούλευση με τους δικηγόρους τους και σύντομες τηλεφωνικές συνδιαλέξεις. Η αυτονομία των μερών επιτρέπει στους γονείς να αναζητήσουν τη λύση που πιστεύουν ότι ανταποκρίνεται καλύτερα στις ανάγκες των παιδιών τους αντί να παραδώσουν την απόφαση σε ένα δικαστήριο που πρέπει να αποφανθεί με βάση τη δικογραφία, την ακροαματική διαδικασία και τις εκθέσεις των εμπειρογνομόνων. Το ίδιο ισχύει και για την οικονομική λύση. Αντί των δυνατοτήτων που παρέχει ο νόμος, τα μέρη μπορεί να βρουν πιο ευρηματικές λύσεις που θα τους επιτρέψουν να διατηρήσουν την οικογενειακή εστία για να εξασφαλίσουν μια βάση συνέχειας για τα παιδιά τους αντί να την πουλήσουν. Επίσης, η διαμεσολάβηση παρέχει την ευκαιρία να βρεθεί μια βιώσιμη και σχετικά σύντομη λύση που θα επιφέρει μόνιμη ειρήνη στην οικογένεια αντί για μια δικαστική μάχη που μπορεί να συνεχίζεται για χρόνια.

β) Εμπορική Διαμεσολάβηση

Το δεύτερο παράδειγμα διαφοράς που μπορεί άνετα να υπαχθεί σε διαμεσολάβηση ανήκει στον εμπορικό τομέα. Μια μεσαία οικογενειακή εταιρεία βρίσκεται στη διαδικασία μεταβίβασης των ηνίων της επιχείρησης από την παλιά στη νέα γενιά. Τόσο η κόρη όσο και ο γιος είναι ήδη μέλη του διοικητικού συμβουλίου. Ο πατέρας είναι διευθυντής αλλά έχει εκφράσει την επιθυμία να αφήσει το τιμόνι σύντομα για λόγους υγείας. Η κόρη και ο γιος δεν είχαν ποτέ αγαστή συνεργασία μεταξύ τους αλλά τις τελευταίες εβδομάδες η σύγκρουση έχει κλιμακωθεί σε βαθμό που γιος και κόρη απειλούν να εγκαταλείψουν την εταιρεία. Ενώ ο γιος θέλει μια πιο ριψοκίνδυνη, αλλά και δυνητικά πιο προσοδοφόρα επέκταση, η κόρη προτείνει μια πιο συντηρητική στρατηγική. Η σύγκρουση έχει γίνει φανερή στους πελάτες της εταιρείας που λαμβάνουν συγκεχυμένα μηνύματα από τα διαφορετικά μέλη του διοικητικού συμβουλίου και αναρωπιούνται κατά πόσο η εταιρεία είναι ακόμη καλός συνεργάτης. Ο πατέρας ανησυχεί για την επιθυμητή σύνταξη αφού η πώληση της εταιρείας δεν είναι προς συζήτηση. Κάτι τέτοιο θα πρόδιδε τη μακρά οικογενειακή παράδοση και – προς το παρόν τουλάχιστον – πιθανόν δεν θα έπιανε καλή τιμή στην αγορά.

Υπάρχουν πολλοί λόγοι για την υπαγωγή της σύγκρουσης αυτής σε διαμεσολάβηση παρά στο δικαστήριο. Η ανοιχτή δομή της διαμεσολάβησης επιτρέπει την αντιμετώπιση και των δύο διαστάσεων της σύγκρουσης: την οικογενειακή διάσταση και την επιχειρηματική διάσταση. Στο δικαστήριο, μόνο η επιχειρηματική διάσταση μπορεί να συζητηθεί. Μια προσέγγιση που βασίζεται αποκλειστικά στα δικαιώματα των μερών, δηλαδή μια δίκη με βάση το εταιρικό και εμπορικό δίκαιο, περιορίζει τον αριθμό των πιθανών λύσεων. Οι μέτοχοι μπορούν να ασκήσουν το δικαίωμα ελέγχου τους και να διορίσουν οι ίδιοι τους

μελλοντικούς διευθυντές αλλά αυτό ίσως είναι ασύμβατο με το συμφέρον της οικογένειας να κρατηθεί η επιχείρηση εντός της οικογένειας. Μια πολύχρονη δίκη μεταξύ μετόχων/διεύθυνσης μπορεί να μειώσει ακόμη περισσότερο την αξία της επιχείρησης. Η διαμεσολάβηση, από την άλλη πλευρά, μπορεί π.χ. να επιτρέψει τη ανάπτυξη ενός κώδικα αξιών και στρατηγικής με βάση τον οποίο να μπορέσουν να συνεργαστούν ο γιος και η κόρη. Φυσικά υπάρχουν και άλλες λύσεις. Για παράδειγμα, το ένα παιδί μπορεί να αφήσει την οικογενειακή επιχείρηση και να ξεκινήσει κάτι καινούργιο με τη βοήθεια των υπόλοιπων αφήνοντας έτσι την εταιρεία στα χέρια του άλλου παιδιού. Αυτό ικανοποιεί τα συμφέροντα του πατέρα και είναι μια βιώσιμη λύση, σύμφωνα με τις οικογενειακές αξίες.

III. Η Οδηγία της ΕΕ για τη Διαμεσολάβηση

1. Γενική επισκόπηση

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η «οδηγία 2008/52/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21ης Μαΐου 2008 για ορισμένα θέματα διαμεσολάβησης σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις» (στο εξής: *η Οδηγία για τη Διαμεσολάβηση* ή απλώς *Οδηγία*) παρέχει ένα πλαίσιο για τη διασυνοριακή διαμεσολάβηση. Η Οδηγία για τη Διαμεσολάβηση φέρει ημερομηνία 21^η Μαΐου 2008, τέθηκε σε ισχύ στις 13 Ιουνίου 2008 και απαιτεί από τα Ευρωπαϊκά Κράτη-Μέλη (εκτός από τη Δανία) να υλοποιήσουν την απαραίτητη νομοθεσία, ρυθμίσεις και διοικητικά μέτρα μέχρι τις 20 Μαΐου 2011.

Η Οδηγία για τη Διαμεσολάβηση καλύπτει τα ακόλουθα θέματα:

- Το πεδίο εφαρμογής (Άρθρα 1-3)
- Την ποιότητα της διαμεσολάβησης (Άρθρο 4)
- Δικαστήρια και Διαμεσολάβηση (Άρθρο 5)
- Το εκτελεστό των συμφωνιών που προκύπτουν από διαμεσολάβηση (Άρθρο 6)
- Το απόρρητο (Άρθρο 7)
- Τα αποτελέσματα της διαμεσολάβησης στην παραγραφή και τις αποσβεστικές προθεσμίες (Άρθρο 8)
- Ενημέρωση για τη Διαμεσολάβηση (Άρθρα 9-10)

Η έκταση και η ακριβής φύση των Άρθρων της Οδηγίας για τη Διαμεσολάβηση αντικατοπτρίζουν τις διαφορετικές ρυθμιστικές προσεγγίσεις των Κρατών-Μελών και το γεγονός ότι η διαμεσολάβηση, ως μηχανισμός επίλυσης διαφορών, βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη. Ορισμένα Άρθρα περιέχουν συγκεκριμένους και αυστηρούς κανόνες που τα Κράτη-Μέλη οφείλουν να μεταφέρουν στην εθνική τους νομοθεσία, όπως το Άρθρο 6 για το εκτελεστό των αποφάσεων που προκύπτουν από διαμεσολάβηση ή το Άρθρο 7 για το απόρρητο. Άλλα άρθρα έχουν μάλλον χαλαρή διατύπωση και εκφράζουν περισσότερο μια ευχή παρά σαφείς κανόνες υλοποίησης, όπως το Άρθρο 4 για την εξασφάλιση της ποιότητας της διαμεσολάβησης και το Άρθρο 5 για τη σχέση μεταξύ δικαστικής διαδικασίας και διαμεσολάβησης. Τέλος, ορισμένα θέματα δεν υπάγονται άμεσα στο ρυθμιστικό μέρος της Οδηγίας, όπως η αστική ευθύνη των διαμεσολαβητών ή η ρύθμιση των επαγγελματικών ενώσεων των διαμεσολαβητών.

2. Πεδίο εφαρμογής

Το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας για τη Διαμεσολάβηση περιστελλεται από τρεις απόψεις. *Πρώτον*, καλύπτει μόνο τη *διαμεσολάβηση* όπως ορίζεται στο Άρθρο 3. Ο ορισμός της παραγράφου (α) του Άρθρου 3 έχει ως εξής:

«Ως "διαμεσολάβηση" νοείται διαρθρωμένη διαδικασία ανεξαρτήτως ονομασίας, στην οποία δύο ή περισσότερα μέρη μιας διαφοράς επιχειρούν εκουσίως να καταλήξουν σε συμφωνία σχετικά με την επίλυση της διαφοράς τους, με τη βοήθεια διαμεσολαβητή».

Σύμφωνα με τον παραπάνω λειτουργικό ορισμό και την παράγραφο (β) του Άρθρου 3:

«Η έννοια αυτή περιλαμβάνει τη διαμεσολάβηση εκ μέρους δικαστή που δεν έχει επιληφθεί τυχόν δικαστικών διαδικασιών σχετικών με την εν λόγω διαφορά. Δεν περιλαμβάνει τις απόπειρες που γίνονται από το δικαστήριο ή τον δικαστή που έχει επιληφθεί της υπόθεσης για την επίλυση διαφοράς κατά τη διάρκεια της σχετικής με την εν λόγω διαφορά δίκης».

Δεύτερον, η Οδηγία ισχύει μόνο για τις *αστικές και εμπορικές διαφορές* και εξαιρεί τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που δεν υπόκεινται στην *εξουσία διάθεσης των μερών* σύμφωνα με το ισχύον δίκαιο (Άρθρο 1 παράγραφος 2). Εάν, για παράδειγμα, το ισχύον δίκαιο ενός Κράτους-Μέλους απαιτεί δικαστική απόφαση για το διαζύγιο αλλά επιτρέπει την ιδιωτική αυτονομία σε άλλα θέματα οικογενειακού δικαίου, όπως οι οικονομικές συνέπειες του διαζυγίου, μόνο τα δεύτερα υπάγονται στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας.

Τρίτον, η Οδηγία ισχύει μόνο για τις *διασυνοριακές διαφορές* όπως προσδιορίζονται στο Άρθρο 2. Πρόκειται για διαφορές όπου τουλάχιστον το ένα μέρος έχει την κατοικία ή τη συνήθη διαμονή του σε κράτος-μέλος διαφορετικό από εκείνο οποιουδήποτε άλλου μέρους κατά την ημερομηνία στην οποία (α) τα μέρη συμφωνούν να προσφύγουν σε διαδικασία διαμεσολάβησης αφότου ανέκυψε η διαφορά, (β) διετάχθη η διαμεσολάβηση από το δικαστήριο, (γ) υφίσταται υποχρέωση διαμεσολάβησης δυνάμει του εθνικού δικαίου, ή, (δ) κληθούν τα μέρη σε διαμεσολάβηση ή σε ενημερωτική συνάντηση σχετικά με την προσφυγή στη διαμεσολάβηση για τους σκοπούς του άρθρου 5 από το δικαστήριο. Παρ' όλο που η Οδηγία ισχύει μόνο για τις διασυνοριακές διαφορές δεν απαγορεύει στα Κράτη-Μέλη να υιοθετήσουν νομοθεσία που να καλύπτει τόσο τις διασυνοριακές όσο και τις αμιγώς εσωτερικές διαφορές. Σε γενικές γραμμές, είναι επιθυμητό να υπάρχουν κοινοί κανόνες τόσο για την εθνική όσο για τη διεθνή διαμεσολάβηση γιατί έτσι ενισχύεται η κατανόηση και η πρακτική της διαμεσολάβησης και αποφεύγονται αυθαίρετα αποκλίνουσες ρυθμίσεις.

3. Ποιότητα της Διαμεσολάβησης

Η διασφάλιση της ποιότητας της διαμεσολάβησης είναι οπωσδήποτε μια στρατηγική την οποία οφείλουν να υιοθετήσουν όλα τα Κράτη-Μέλη. Ωστόσο,

στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπάρχουν διαφορετικές απόψεις για το εάν αυτό επιτυγχάνεται καλύτερα από την αγορά ή από την κρατική ρύθμιση. Κατά συνέπεια, η Οδηγία για τη Διαμεσολάβηση εκφράζει τον κοινό στόχο δίχως να επιτάσσει συγκεκριμένα μέτρα στα Κράτη-Μέλη. Η παράγραφος 1 του Άρθρου 4 καλεί τα Κράτη-Μέλη να ενθαρρύνουν, με όποια μέσα κρίνουν πρόσφορα, την εκπόνηση και τήρηση εθελοντικών κωδίκων δεοντολογίας από τους διαμεσολαβητές και τις οργανώσεις παροχής υπηρεσιών διαμεσολάβησης, καθώς και άλλους αποτελεσματικούς μηχανισμούς διασφάλισης της ποιότητας σχετικά με την παροχή υπηρεσιών διαμεσολάβησης. Ένα καλό παράδειγμα αποτελεί ο *Ευρωπαϊκός Κώδικας Δεοντολογίας για Διαμεσολαβητές* (http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_ec_code_conduct_en.pdf), τον οποίο έχουν δεσμευτεί να εφαρμόζουν ορισμένοι διαμεσολαβητές και οργανώσεις παροχής υπηρεσιών διαμεσολάβησης στην πρακτική τους. Η παράγραφος 2 του Άρθρου 4 απαιτεί επιπλέον από τα Κράτη-Μέλη να ενθαρρύνουν την επαγγελματική κατάρτιση των διαμεσολαβητών προκειμένου να εξασφαλίσουν αποτελεσματική, αμερόληπτη και ικανή διαμεσολάβηση απέναντι στα μέρη. Αλλά και πάλι, η Οδηγία δεν συγκεκριμενοποιεί πώς ακριβώς θα υλοποιήσουν τα Κράτη-Μέλη αυτήν την «ενθάρρυνση».

4. Δικαστήρια και Διαμεσολάβηση

Η δύσκολη σχέση μεταξύ δικαστικής διαδικασίας και διαμεσολάβησης ρυθμίζεται στο Άρθρο 5 της Οδηγίας για τη Διαμεσολάβηση. Σύμφωνα με το Άρθρο αυτό, το δικαστήριο δύναται να καλέσει τα μέρη να προσφύγουν σε διαμεσολάβηση για να επιλύσουν τη διαφορά τους ή να προσέλθουν σε μια ενημερωτική συνάντηση σχετικά με την προσφυγή σε διαμεσολάβηση. Έτσι, η Οδηγία δεν φτάνει μέχρι του σημείου να καθιστά υποχρεωτική την εντολή του δικαστηρίου για διαμεσολάβηση στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Δίνει, αντίθετα, προτεραιότητα στην αυτονομία των μερών και στην αρχή της εθελοντικής αυτενέργειας. Ωστόσο, το Άρθρο 5 παράγραφος 2 της Οδηγίας δεν απαγορεύει ρητά στα Κράτη-Μέλη να καταστήσουν υποχρεωτική την προσφυγή σε διαμεσολάβηση ή να θεσμοθετήσουν κίνητρα για την προσφυγή σε διαμεσολάβηση ή να επιβάλλουν κυρώσεις για τη μη προσφυγή σε διαμεσολάβηση. Ασφαλώς, τα μέτρα αυτά δεν μπορεί να εμποδίζουν τα μέρη από το να ασκήσουν το δικαίωμα πρόσβασης στο δικαστικό νομικό σύστημα. Τα παραδείγματα κινήτρων και κυρώσεων που έχουν θεσμοθετήσει τα Κράτη-Μέλη περιλαμβάνουν: δεσμευτική εντολή δικαστηρίου για προσπάθεια επίλυσης της διαφοράς μέσω διαμεσολάβησης (Νορβηγία), οικονομική βοήθεια για την προσφυγή σε διαμεσολάβηση (Αυστρία: οικογενειακές διαφορές) ή δυνατότητα καταδίκης στην πληρωμή των εξόδων λόγω απόρριψης της διαμεσολάβησης χωρίς βάσιμη αιτία (Ηνωμένο Βασίλειο).

5. Εκτελεστό των συμφωνιών που προκύπτουν από διαμεσολάβηση

Οι συμφωνίες που προκύπτουν από διαμεσολάβηση έχουν περισσότερες πιθανότητες να εφαρμοστούν σε σχέση με τις δικαστικές αποφάσεις. Η συμφωνία που προκύπτει από διαμεσολάβηση βασίζεται στην αυτονομία των μερών και όχι στην επιβολή της απόφασης ενός τρίτου. Αυτό σημαίνει ότι τα μέρη συμφωνούν μόνο εάν επιθυμούν πραγματικά τη λύση, εξ ου και τα μεγαλύτερα ποσοστά εφαρμογής της απόφασης. Επίσης, οι συμφωνίες που προκύπτουν από διαμεσολάβηση τείνουν να λαμβάνουν υπόψη τους τις οικονομικές δυσκολίες των μερών. Και πάλι, ίσως τα μέρη να χρειάζονται *μια εκτελεστή συμφωνία*. Αυτό μπορεί να ισχύει όταν οι συμφωνηθείσες υποχρεώσεις αφορούν στο μακρινό μέλλον ή τα μέρη έχουν συγκεκριμένες ανάγκες οικονομικής ή συναισθηματικής ασφάλειας.

Σύμφωνα με το Άρθρο 6 της Οδηγίας για τη Διαμεσολάβηση, τα Κράτη-Μέλη πρέπει να εξασφαλίσουν ότι το περιεχόμενο τυχόν έγγραφης συμφωνίας που προκύπτει από διαμεσολάβηση μπορεί να κηρυχθεί εκτελεστό με τη συγκατάθεση των μερών. Αυτό προϋποθέτει ότι το περιεχόμενο της συμφωνίας δεν μπορεί να αντιβαίνει στο νόμο και μπορεί να κηρυχθεί εκτελεστό σύμφωνα με το δίκαιο του Κράτους-Μέλους στο οποίο αιτείται. Η Οδηγία αφήνει κάποια διακριτική ευχέρεια ως προς την επιλογή του αρμόδιου οργάνου (δικαστήριο ή άλλη αρμόδια αρχή) και τη μορφή (δικαστική ή άλλη απόφαση ή δημόσιο έγγραφο). Επιπλέον, εφαρμόζονται οι *γενικοί κανόνες που ισχύουν στις διασυνοριακές διαφορές και στην εσωτερική εκτέλεση των αποφάσεων*. Επομένως, εάν η απόφαση που προκύπτει από διαμεσολάβηση οδηγεί σε δικαστικό συμβιβασμό, εκτελείται σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο και το Άρθρο 58 του Κανονισμού των Βρυξελλών I (Κανονισμός 2001/44/EK). Εάν η απόφαση που προκύπτει από διαμεσολάβηση περιβληθεί τον τύπο δημοσίου εγγράφου, εκτελείται σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο για τα έγγραφα αυτά και το Άρθρο 57 του Κανονισμού των Βρυξελλών I.

6. Απόρρητο

Η διάθεση των μερών να *αποκαλύψουν στοιχεία* τα οποία στη συνέχεια θα αποτελέσουν τη βάση μιας επωφελούς λύσης για όλες τις πλευρές αποτελεί *κλειδί για την επιτυχία* της διαμεσολάβησης. Οι κατ' ιδίαν συζητήσεις (caucus), δηλαδή συζητήσεις μεταξύ του διαμεσολαβητή και της μίας μόνο πλευράς, χρησιμοποιούνται προκειμένου να δοθεί η ευκαιρία να κοινοποιηθούν ευαίσθητες πληροφορίες τις οποίες μπορεί να χρησιμοποιήσει ο διαμεσολαβητής για να αναπτύξει σενάρια λύσεων. Οι αναγκαστικοί και οι συμβατικοί κανόνες που διέπουν το απόρρητο στοχεύουν να κάμψουν την επιφυλακτικότητα των μερών να αποκαλύψουν στοιχεία από φόβο ότι θα χρησιμοποιηθούν εναντίον τους σε μια ενδεχόμενη δίκη ή διαιτησία.

Σύμφωνα με το Άρθρο 7 παράγραφος 1 της Οδηγίας για τη Διαμεσολάβηση τα Κράτη-Μέλη οφείλουν να εξασφαλίσουν ότι τόσο οι διαμεσολαβητές όσο και όλοι όσοι εμπλέκονται στη διαδικασία διαμεσολάβησης (μεταφραστές, νομικοί σύμβουλοι, εμπειρογνώμονες, κλπ.) δεν υποχρεούνται να καταθέσουν στο δικαστήριο ή στο πλαίσιο διαιτησίας στοιχεία που προέκυψαν ή συνδέονται με τη διαμεσολάβηση. Αυτό δεν ισχύει σε περίπτωση αντίθετης συμφωνίας των μερών ή όταν το επιτάσσουν λόγοι δημοσίου συμφέροντος ή όταν η παράθεση των στοιχείων είναι απαραίτητη για την εφαρμογή ή την εκτέλεση της συμφωνίας που προκύπτει από διαμεσολάβηση. Το Άρθρο 7 παράγραφος 2 επιτρέπει στα Κράτη-Μέλη να υιοθετούν πιο αυστηρά μέτρα για την προστασία του απόρρητου της διαμεσολάβησης. Τα μέτρα αυτά μπορεί να περιορίζουν το δικαίωμα των μερών να καταθέτουν ή να προσάγουν αποδεικτικά μέσα στη δικαστική διαδικασία.

7. Αναστολή παραγραφής και αποσβεστικών προθεσμιών

Το Άρθρο 8 της Οδηγίας για τη Διαμεσολάβηση απαιτεί από τα Κράτη-Μέλη να εξασφαλίσουν ότι τα μέρη που επιλέγουν την υπαγωγή μιας διαφοράς σε διαμεσολάβηση, δεν εμποδίζονται στη συνέχεια να προσφύγουν στα δικαστήρια ή σε διαιτησία για την ίδια διαφορά λόγω παραγραφής ή παρέλευσης αποσβεστικής προθεσμίας κατά τη διάρκεια της διαμεσολάβησης. Έτσι, όπως και με τους κανόνες που διέπουν το απόρρητο, τα μέρη διαθέτουν ένα νομικό *πλαίσιο* μέσα στο οποίο μπορούν να αναζητήσουν αμοιβαία επωφελείς λύσεις με ηρεμία *χωρίς να ανησυχούν ότι θα βρεθούν σε μειονεκτική θέση* λόγω της απόπειρας διαμεσολάβησης.

8. Ενημέρωση

Προς το παρόν, ο θεσμός της διαμεσολάβησης δεν έχει ακόμη αποδώσει τα μέγιστα στην Ευρώπη αφού οι εμπλεκόμενες πλευρές – ιδίως δικαστές, δικηγόροι, νομικοί σύμβουλοι και, φυσικά, τα ίδια τα μέρη – συχνά λαμβάνουν αποφάσεις *χωρίς να γνωρίζουν* τα χαρακτηριστικά, τις δυνατότητες, τις απαιτήσεις και την πρακτική της εφαρμογή. Προκειμένου να αντιμετωπίσει αυτό το έλλειμμα πληροφόρησης, το Άρθρο 9 της Οδηγίας για τη Διαμεσολάβηση απαιτεί από τα Κράτη-Μέλη να ενθαρρύνουν την ενημέρωση του γενικότερου κοινού, ιδίως στο Διαδίκτυο, για το πώς μπορεί κανείς να έρθει σε επαφή με διαμεσολαβητές και οργανώσεις παροχής υπηρεσιών διαμεσολάβησης. Επιπλέον, το Άρθρο 10 της Οδηγίας ζητά από την Επιτροπή να δημοσιοποιήσει τα στοιχεία που διαθέτει σχετικά με ποια δικαστήρια και αρχές είναι αρμόδια να κηρύσσουν εκτελεστές τις διασυνοριακές αποφάσεις που προκύπτουν από διαμεσολάβηση.

IV. Διαμεσολάβηση στα Κράτη-Μέλη της ΕΕ

1. Ανάπτυξη και Νομική Εξέλιξη της Διαμεσολάβησης

Οι τεχνικές διαμεσολάβησης χρησιμοποιούνται στην Ευρώπη εδώ και πολλούς αιώνες. Ωστόσο, η θεσμοθέτηση της διαμεσολάβησης ως μηχανισμού επίλυσης διαφορών στα ευρωπαϊκά Κράτη-Μέλη έχει ιστορία μόνο μερικών δεκαετιών, σε ορισμένες περιπτώσεις μόλις λίγων ετών. Έτσι, η διαμεσολάβηση, ως μέθοδος επίλυσης διαφορών, βρίσκεται ακόμη υπό εξέλιξη ενώ ο νομοθέτης βρίσκεται στη διαδικασία υιοθέτησης των κατάλληλων κανόνων. Ορισμένα Κράτη-Μέλη υιοθέτησαν τη διαμεσολάβηση νωρίτερα ή ταχύτερα από άλλα, όπως για παράδειγμα το Ηνωμένο Βασίλειο και οι Κάτω Χώρες. Η εμπειρία τους προσφέρει πολύτιμα μαθήματα για τους παράγοντες επιτυχίας της διαμεσολάβησης ως θεσμού, καθώς επίσης και του συγκεκριμένου τρόπου υλοποίησης. Σε άλλα Κράτη-Μέλη, η νομοθεσία σχετικά με τη διαμεσολάβηση έχει μάλλον σύντομη ιστορία αλλά, από την άλλη πλευρά, οι σχετικοί κανόνες βασίστηκαν σε εκτενή συγκριτική έρευνα και ανταλλαγή απόψεων με τα ενδιαφερόμενα μέρη, όπως για παράδειγμα στην Αυστρία και στη Γερμανία. Οι νομοπαρασκευαστικές εργασίες αυτών των Κρατών-Μελών αποτελούν μια καλή πηγή γνώσεων για το σύγχρονο καθεστώς της διαμεσολάβησης.

Η γενικότερη εικόνα της εξέλιξης της νομοθετικής ρύθμισης της διαμεσολάβησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση δείχνει μία τάση για πιο εκτενή και λεπτομερή ρύθμιση. Η Οδηγία για τη Διαμεσολάβηση έδωσε ένα έντονο ρυθμιστικό έναυσμα. Πολλά Κράτη-Μέλη ανταποκρίθηκαν, όχι μόνο θεσμοθετώντας τη *διασυνοριακή διαμεσολάβηση*, όπως ήταν υποχρεωμένα, αλλά επεκτείνοντας τις νομικές μεταρρυθμίσεις τους και στις *αμιγώς εσωτερικές διαφορές*. Κράτη-Μέλη που προχώρησαν σε συνολική μεταρρύθμιση του δικαίου για τη διαμεσολάβηση από τον Ιούνιο του 2008, όταν τέθηκε σε ισχύ η Οδηγία για τη Διαμεσολάβηση, είναι για παράδειγμα η Γαλλία, η Γερμανία, η Ελλάδα, η Ιταλία και η Ισπανία. Η τάση για πιο λεπτομερή ρύθμιση της διαμεσολάβησης φαίνεται να ακολουθεί το παράδειγμα των ΗΠΑ, πρωτοπόρου στη δικαιοδοσία διαμεσολάβησης, όπου οι νομοθετικές ρυθμίσεις επεκτάθηκαν με τα χρόνια.

2. Σύγκριση μεταξύ Δικαίων Διαμεσολάβησης και Διαφορετικής Νομικής Κουλτούρας

Η συγκριτική γνώση των ρυθμιστικών προσεγγίσεων άλλων έννομων τάξεων υπόσχεται να μας βοηθήσει αφού όλες σχεδόν οι χώρες *επιδιώκουν τους ίδιους στόχους σχετικά με τη διαμεσολάβηση*. Οι στόχοι αυτοί έχουν ήδη αναφερθεί παραπάνω και θα τους αναφέρουμε εδώ μόνο συνοπτικά: η διαμεσολάβηση υπόσχεται βιώσιμες και δίκαιες λύσεις, ευέλικτη διαδικασία που ενισχύει τα μέρη ατομικά και συλλογικά και οικονομία κόστους και χρόνου, τόσο για τα μέρη όσο και για την πολιτεία. Επιπλέον, η σύγκριση των νομικών διατάξεων υπόσχεται

επίσης πολλά, μιας και όλα τα ευρωπαϊκά Κράτη-Μέλη, και πολλές χώρες από όλο τον κόσμο, υιοθετούν τον ίδιο λειτουργικό ορισμό της διαμεσολάβησης που παρουσιάστηκε παραπάνω.

Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι οι *βέλτιστες πρακτικές* δεν μπορούν να μεταφερθούν από τη μία έννομη τάξη στην άλλη χωρίς μια πιο προσεκτική ανάγνωση. Πρώτον, ακόμη και στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η διαμεσολάβηση είχε διαφορετική διείσδυση στα Κράτη-Μέλη. Στις Κάτω Χώρες ή στο Ηνωμένο Βασίλειο, για παράδειγμα, η διαμεσολάβηση αποτελεί πλέον ένα αποδεκτό και ουσιώδες τμήμα του συστήματος επίλυσης διαφορών. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της μελέτης του 2011 του Ολλανδικού Ινστιτούτου Διαμεσολάβησης (NMI) με τίτλο «*De stand van Mediation in Nederland*» τα μέλη του NMI διεξήγαγαν συνολικά 51.690 διαμεσολαβήσεις μέσα στο 2011. Πηγές από τη Βουλγαρία αναφέρουν, αντίθετα, ότι η διαμεσολάβηση βρίσκεται ακόμη στα σπάργαλα με λιγότερες από 100 υποθέσεις διαμεσολάβησης το χρόνο.

Δεύτερον, το *νομικό και πολιτισμικό περιβάλλον* μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η διαμεσολάβηση μπορεί να διαφέρει σημαντικά από τη μία έννομη τάξη στην άλλη. Ένα καλό παράδειγμα είναι η μέση διάρκεια εκδίκασης μιας υπόθεσης στα πρωτοδικεία. Σύμφωνα με στοιχεία που δημοσίευσε το 2010 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Αποτελεσματική Απονομή της Δικαιοσύνης το 2008, ο μέσος χρόνος εκδίκασης στις αστικές και εμπορικές διαφορές στο πρωτοδικείο είχε ως εξής: στην Αυστρία 129 ημέρες, στη Νορβηγία 148 ημέρες, στην Πολωνία 166 ημέρες, στην Ουγγαρία 170 ημέρες, στη Γαλλία 286 ημέρες, στην Ισπανία 296 ημέρες, στην Πορτογαλία 430 ημέρες και στην Ιταλία 533 ημέρες. Συνεπώς, τα μέρη μιας διαφοράς που χρειάζονται γρήγορη επίλυση της διαφοράς τους ίσως να είναι πιο διατεθειμένα να προσφύγουν σε κάποια εξωδικαστική μέθοδο στην Ιταλία παρά στην Αυστρία.

3. Ρυθμιστικές προσεγγίσεις

Η *ρυθμιστική προσέγγιση* της διαμεσολάβησης *διαφέρει σημαντικά* στην Ευρώπη και αλλού. Αυτό εξηγείται λόγω της σύντομης ιστορίας της ρύθμισης, των διαφορετικών ποσοστών αποδοχής της και της ευέλικτης φύσης της διαμεσολάβησης που – από ορισμένες απόψεις – προχωρά πέρα από τους νομικούς κανόνες. Οι διαφορετικές ρυθμιστικές προσεγγίσεις εκκινούν από το ερώτημα εάν και κατά πόσον απαιτείται εξαρχής κρατική ρύθμιση για τη διαμεσολάβηση.

Μερικές χώρες, όπως για παράδειγμα η Αυστρία, έχουν επιλέξει *εξαντλητική ρύθμιση*. Επιχειρήματα υπέρ αυτής της προσέγγισης είναι η προστασία των καταναλωτών, η ανάγκη της δημόσιας προβολής της διαμεσολάβησης, η ασφάλεια δικαίου και η ανάγκη διάκρισης ανάμεσα στη διαμεσολάβηση και στις επαγγελματικές νομικές υπηρεσίες. Ο αυστριακός νόμος για την Αστική

Διαμεσολάβηση (Zivilrechts-Mediations-Gesetz) περιέχει λεπτομερείς ρυθμίσεις για το Συμβουλευτικό Φορέα Διαμεσολάβησης, το μητρώο διαμεσολαβητών, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των διαμεσολαβητών, την αναστολή της παραγραφής, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και την εκπαίδευση των διαμεσολαβητών. Επιπλέον, υπάρχει ένας Κανονισμός για την Επαγγελματική Κατάρτιση των Διαμεσολαβητών (Zivilrechts-Mediations-Ausbildungsverordnung) που αναφέρει αναλυτικά το πρόγραμμα εκπαίδευσης των διαπιστευμένων διαμεσολαβητών.

Αντίθετα, άλλες χώρες, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο και οι Κάτω Χώρες, προτίμησαν να υιοθετήσουν *ελάχιστα*, ή σχεδόν καθόλου, *νομοθετικά κίνητρα* για να μην καταπνίξουν τη δημιουργικότητα και την ευελιξία που είναι απαραίτητες σε έναν κλάδο που βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη. Οι αγγλικοί *Κανόνες Πολιτικής Δικονομίας*, για παράδειγμα, περιορίζονται σε ελάχιστες ρυθμίσεις, π.χ. σχετικά με το κόστος. Σημαντικά θέματα, όπως η διαδικασία της διαμεσολάβησης, η εκπαίδευση των διαμεσολαβητών ή η ρύθμιση του επαγγέλματος του διαμεσολαβητή επαφίενται σε ενώσεις ιδιωτών και στις δυνάμεις αυτορρύθμισης της αγοράς της διαμεσολάβησης.

Μια τρίτη κατηγορία χωρών προσπαθεί να επιλύσει την ένταση ανάμεσα στον εθελοντικό χαρακτήρα της διαμεσολάβησης και στην κατάχρηση ελευθερίας από κάποιους παράγοντες της αγοράς *με ρύθμιση κατά περίπτωση*. Τα πρώτα προσχέδια ενός Γερμανικού Νόμου για τη Διαμεσολάβηση προσανατολιζόνταν (Mediationsgesetz) προς αυτήν την κατεύθυνση. Προσφάτως, όμως, συζητείται η προσθήκη περισσότερων ρυθμίσεων για την εκπαίδευση των διαμεσολαβητών, όπως στο αυστριακό μοντέλο.

Μια συγκριτική ανάλυση δείχνει ότι η επιτυχία της διαμεσολάβησης δεν συναρτάται σαφώς προς μια συγκεκριμένη ρυθμιστική προσέγγιση. Η διαμεσολάβηση υπήρξε επιτυχής τόσο σε δικαιοδοσίες με λιγότερο λεπτομερή ρυθμιστική προσέγγιση (π.χ. Κάτω Χώρες και Ηνωμένο Βασίλειο) όσο και σε δικαιοδοσίες με πιο εντατική ρύθμιση (π.χ. ΗΠΑ). Ωστόσο, η συγκριτική έρευνα έχει αναδείξει παράγοντες επιτυχίας που μπορούν να βοηθήσουν το θεσμό της διαμεσολάβησης να αναπτύξει πλήρως το δυναμικό της. Αυτοί συνοψίζονται στην επόμενη ενότητα.

4. Παράγοντες Επιτυχίας

α) Κόστος και χρόνος

Συνολικά, η διαμεσολάβηση προσφέρει πιθανά *πλεονεκτήματα κόστους και χρόνου* σε σύγκριση με άλλους μηχανισμούς επίλυσης διαφορών. Για να αναφέρουμε ένα παράδειγμα, η μελέτη «Νομική συνδρομή και Διαμεσολάβηση σε περίπτωση Διάλυσης της Οικογένειας (2207)» του βρετανικού National Audit

Office (ΣΤΜ: αντιστοιχεί στο ελληνικό Ελεγκτικό Συνέδριο) συγκεντρώνει στατιστικά στοιχεία για τις οικογενειακές διαφορές για τα έτη 2004 έως 2006. Σύμφωνα με τη μελέτη, το κόστος της διαμεσολάβησης ήταν κατά μέσο όρο £752 ενώ η διαδικασία στο δικαστήριο κατά μέσο ξεπερνούσε τα διπλάσια, δηλ. £1.682. Υπό την προϋπόθεση ότι το κράτος επιχορηγεί τόσο τη διαμεσολάβηση όσο και την προσφυγή στη δικαιοσύνη, αυτό σημαίνει ότι η μη προσφυγή σε διαμεσολάβηση στις περιπτώσεις όπου είναι η ενδεδειγμένη οδός μεταφράζεται σε ένα συνολικό κόστος γύρω στα £74.000.000 για το φορολογούμενο. Η μέση διάρκεια της διαμεσολάβησης ήταν 110 μέρες ενώ η μέση διάρκεια της διαδικασίας στο δικαστήριο ήταν 435 ημέρες.

β) Θεσμική Ενσωμάτωση της Διαμεσολάβησης

Παραδοσιακά, οι περισσότερες ευρωπαϊκές νομοθεσίες για την επίλυση συγκρούσεων, αν όχι όλες, επικεντρώνονται στη δικαστική επίλυση των διαφορών. Ενώ η δικαστική διαδικασία αποτελεί ασφαλώς ένα πολύτιμο και σημαντικό κομμάτι της επίλυσης διαφορών, η πρόκληση του μέλλοντος έγκειται στη δημιουργία θεσμών επίλυσης διαφορών που θα κατευθύνουν τις διαφορές στους μηχανισμούς εκείνους που είναι πιο κατάλληλοι για την επίλυση της συγκεκριμένης διαφοράς. Για ορισμένες διαφορές αυτός είναι το δικαστήριο, για άλλες η διαμεσολάβηση, για άλλες πάλι η διαιτησία ή ο συνήγορος του πολίτη. Μέρος αυτής της πρόκλησης είναι να βρεθεί ένα σύστημα που να *παραπέμπει τις διαφορές στην πιο πρόσφορη διαδικασία* ήδη από την αρχή, δηλαδή όταν τα μέρη συνειδητοποιούν ότι οι διμερείς διαπραγματεύσεις δεν θα οδηγήσουν σε λύση. Επίσης, οι θεσμικές δομές επίλυσης πρέπει να εξασφαλίζουν τη μεταφορά της διαφοράς σε άλλον μηχανισμό όταν τα μέρη επιλέγουν «λάθος πόρτα» στο αρχικό στάδιο. Για παράδειγμα, ο νομοθέτης πρέπει να επινοήσει μηχανισμούς υπαγωγής της διαφοράς σε διαμεσολάβηση, εάν τα μέρη καταλήξουν εσφαλμένα στο δικαστήριο αντί στη διαμεσολάβηση.

Ένα καλό παράδειγμα για τη θεσμική ενσωμάτωση της διαμεσολάβησης προέρχεται από τις Κάτω Χώρες. Όταν εισάγονται στο δικαστήριο, οι διαφορές ελέγχονται από τους δικαστές όσο αφορά την καταλληλότητά τους για την υπαγωγή σε διαμεσολάβηση. Για το σκοπό αυτό, όλοι οι δικαστές έχουν λάβει μονοήμερη ή διήμερη κατάρτιση για να εξοικειωθούν με τη διαμεσολάβηση. Οι δικαστές λαμβάνουν τις απαραίτητες πληροφορίες για κάθε υπόθεση χωριστά μέσω ενός σύντομου ερωτηματολογίου που λαμβάνουν τα μέρη στην αρχή της διαδικασίας στα αστικά δικαστήρια. Το ερωτηματολόγιο περιέχει ερωτήσεις προς τα μέρη που αποκαλύπτουν τους εμπονομαζόμενους δείκτες διαμεσολάβησης. Οι δείκτες διαμεσολάβησης είναι γεγονότα σχετικά με τη διαφορά που δείχνουν εάν η διαμεσολάβηση έχει πιθανότητες επιτυχίας και εάν θα προσφέρει μια καλύτερη λύση στη διαφορά από ό,τι μια δικαστική απόφαση. Εάν το δικαστήριο θεωρήσει την υπόθεση κατάλληλη για διαμεσολάβηση προτείνει στα μέρη να δοκιμάσουν τη διαμεσολάβηση.

γ) Νομοθεσία περί Υπαγωγής σε Διαμεσολάβηση

Παρ' όλο που η συγκριτική έρευνα δεν δείχνει σαφή προτίμηση υπέρ μιας λεπτομερειακής ή μιας φειδωλής ρύθμισης και πρέπει να ληφθούν υπόψη οι διαφορετικές νομικές κουλτούρες και το στάδιο ανάπτυξης της διαμεσολάβησης, ορισμένοι κανόνες είναι συχνά χρήσιμοι. Πρώτον, οι κανόνες αυτοί ανήκουν στην κατηγορία των κανόνων που παρέχουν στους εμπλεκόμενους ένα *αξιόπιστο πλαίσιο* χωρίς να περιορίζουν αρνητικά την ευελιξία και τον εθελοντικό χαρακτήρα της διαμεσολάβησης. Παραδείγματα, τα περισσότερα από τα οποία αναφέρθηκαν παραπάνω, είναι: η αξιοπιστία της ρήτηρας διαμεσολάβησης, η διασφάλιση του απόρρητου της διαμεσολάβησης, η αποφυγή να περιέλθουν τα μέρη σε μειονεκτική θέση λόγω παραγραφής ή αποσβεστικών προθεσμιών και το εκτελεστό των συμφωνιών που προκύπτουν από τη διαμεσολάβηση. Δεύτερον, ίσως θα ήταν χρήσιμο η διαμεσολάβηση να θεσπιστεί ως ισότιμη διαδικασία έτσι ώστε να μπορέσει να αναπτύξει πλήρως δυναμικό της όπως οι άλλοι μηχανισμοί επίλυσης διαφορών, π.χ. η δικαστική διαδικασία. Τα παραδείγματα περιλαμβάνουν τους κανόνες για τη θεσμική ενσωμάτωση της διαμεσολάβησης, ιδίως τις διαφορετικές διαδικασίες έναρξης και μεταφοράς της διαφοράς που εξασφαλίζουν την υπαγωγή της διαφοράς στον κατάλληλο μηχανισμό επίλυσης διαφορών.

δ) Ενημέρωση Εμπλεκόμενων

Η εμπειρία πολλών πιλοτικών σχημάτων διαμεσολάβησης από όλη την Ευρώπη δείχνει ότι πολλοί από τους εμπλεκόμενους δεν είναι επαρκώς ενήμεροι για την προσήκουσα επιλογή του μηχανισμού επίλυσης διαφορών. Οι εμπλεκόμενοι δεν είναι μόνο τα μέρη της διαφοράς αλλά όλοι όσοι εμπλέκονται επαγγελματικά ή θεσμικά στις υπηρεσίες επίλυσης διαφορών, δηλ. δικηγόροι, δικαστές και νομικοί σύμβουλοι. Ενημέρωση δεν σημαίνει εξαναγκασμός. Αντίθετα, αυτό που απαιτείται είναι η *πληρέστερη κατανόηση των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων των διαφόρων μηχανισμών επίλυσης διαφορών* και ο τρόπος υπαγωγής της εκάστοτε διαφοράς στον κατάλληλο μηχανισμό. Οπωσδήποτε, η Οδηγία για τη Διαμεσολάβηση ορθά απαιτεί δράση για ενημέρωση στο Άρθρο 9. Ωστόσο, στα περισσότερα Κράτη-Μέλη απαιτούνται ενέργειες πέρα από τα όσα απαιτεί η Οδηγία.

ε) Κίνητρα για να την Υπέρβαση του Ελλείμματος Ενημέρωσης

Ορισμένες χώρες διαθέτουν καλή εμπειρία από *νομοθετικά κίνητρα για την υπέρβαση του ελλείμματος πληροφόρησης* και την αλλαγή παγιωμένων συμπεριφορών επίλυσης διαφορών. Ένα παράδειγμα είναι το καθήκον του δικηγόρου να συζητήσει το πρόσφορο μιας εξωδικαστικής επίλυσης της διαφοράς με τους πελάτες του. Άλλο παράδειγμα είναι η επιχορήγηση της

πρώτης ώρας ή των πρώτων ωρών μιας συνεδρίας διαμεσολάβησης ώστε να βοηθηθούν τα μέρη να εξετάσουν εάν η δαπανηρή δικαστική διαδικασία εξυπηρετεί πραγματικά τα συμφέροντά τους. Μακροπρόθεσμα, πολλά νομικά συστήματα θα κληθούν να απαντήσουν στην ερώτηση εάν το κράτος που επιχορηγεί τη δικαστηριακή υποδομή θα έπρεπε να επιχορηγεί και τους εξωδικαστικούς μηχανισμούς επίλυσης διαφορών. Ορισμένες εμπειρικές έρευνες, όπως εκείνη του Εθνικού Γραφείου Ελέγχων που προαναφέρθηκε, δείχνουν ότι η επιχορήγηση της διαμεσολάβησης ίσως να είναι φθηνότερη, σε τελευταία ανάλυση, από την επιχορήγηση αποκλειστικά των δικαστηρίων.

V. Ηλεκτρονικές Πηγές Ενημέρωσης για τη Διαμεσολάβηση και την Εναλλακτική Επίλυση Διαφορών στο επίπεδο της ΕΕ

1. Ευρωπαϊκό Δικαστικό Δίκτυο για τις Αστικές και Εμπορικές Υποθέσεις: Εναλλακτική Επίλυση Διαφορών

- http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_gen_en.htm
- Πληροφορίες για τους θεσμούς ΕΕΔ και τις νομικές διατάξεις στα Κράτη-Μέλη

2. Συνόψεις ενωσιακής νομοθεσίας: Εναλλακτική Επίλυση Διαφορών: Διαμεσολάβηση

- http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/judicial_cooperation_in_civil_matters/l33251_en.htm
- Παρουσιάζεται η ενωσιακή νομοθεσία για τη διαμεσολάβηση
- Περιλαμβάνεται γενικότερη ενημέρωση, π.χ. Ευρωπαϊκός Κώδικας Δεοντολογίας για Διαμεσολαβητές

3. Ευρωπαϊκός Δικαστικός Άτλαντας για τις Αστικές Υποθέσεις

- http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/judicial_cooperation_in_civil_matters/l33251_en.htm
- Ενημέρωση για τη δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις
- Υπόδειξη αρμόδιων δικαστηρίων και υπηρεσιών
- Ηλεκτρονικά έντυπα

4. Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Αποτελεσματική Απονομή της Δικαιοσύνης

- <http://www.coe.int/cepej>
- Πληροφορίες και μελέτες για την αποτελεσματικότητα και τη λειτουργία της δικαιοσύνης στα Κράτη-Μέλη

5. Συνδιάσκεψη της Χάγης για το Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο

- http://www.hcch.net/index_en.php

- Διακυβερνητικός οργανισμός που αναπτύσσει και εξυπηρετεί πολυμερείς νομικές συνθήκες

6. EUR-Lex

- <http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm>
- Δωρεάν πρόσβαση στο Ενωσιακό Δίκαιο και άλλα δημόσια έγγραφα

VI. Νομικές Πηγές σχετικές με τη Διαμεσολάβηση σε Ενωσιακό επίπεδο και όχι μόνο

1. Οδηγία 2008/52/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21ης Μαΐου 2008 για ορισμένα θέματα διαμεσολάβησης σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 136, 24.5.2008, σ. 3 επ.).
2. Κανονισμός 44/2001/EK του Συμβουλίου της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 012, 16.01.2001, σ. 1 επ.)
3. UNCITRAL Πρότυπος Κανόνας για τη Διεθνή Εμπορική Συνδιαλλαγή, A/RES/57/18 (2002).
4. Σύσταση Rec (98) 1 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη-μέλη για την οικογενειακή διαμεσολάβηση της 21^{ης} Ιανουαρίου 1998.
5. Σύσταση Rec (2002)10 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη-μέλη για τη διαμεσολάβηση στις αστικές υποθέσεις της 18^{ης} Σεπτεμβρίου 2002,
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=306401&Site=CM>
6. Οδηγία 2002/8/EK του Συμβουλίου της 27ης Ιανουαρίου 2003, για βελτίωση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη επί διασυνοριακών διαφορών μέσω της θέσπισης στοιχειωδών κοινών κανόνων σχετικά με το ευεργέτημα πενίας στις διαφορές αυτές (Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 26, 31.1.2003, σ. 41 επ.)
7. Κανονισμός αριθ. 2201/2003 του Συμβουλίου της 27ης Νοεμβρίου 2003, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας ο οποίος καταργεί τον κανονισμό 1347/2000 (Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 338, 23.12.2003, σ. 1 επ.)
8. Σύσταση της Επιτροπής 98/257 της 30ής Μαρτίου 1998 σχετικά με τις αρχές που διέπουν τα αρμόδια όργανα για την εξώδικη επίλυση των διαφορών κατανάλωσης (Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 115, 17.4.1998, σ. 31 επ.)

9. Σύσταση της Επιτροπής 2001/310 της 4ης Απριλίου 2001, περί αρχών για τα εξωδικαστικά όργανα συναινετικής επίλυσης καταναλωτικών διαφορών (Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 109, 19.04.2001, σ. 56 επ.).
10. Ευρωπαϊκός Κώδικας Δεοντολογίας για Διαμεσολαβητές,
http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_ec_code_conduct_en.pdf

Βιβλιογραφία

1. Βιβλία και Άρθρα (επιλεκτικά)

- Harold Abramson, *Mediation Representation* (2^η εκδ. 2011).
- Nadja Alexander (εκδ.), *Global Trends in Mediation* (2^η εκδ. 2006).
- Nadja Alexander, *International Comparative Mediation: Legal Perspectives* (2009).
- Klaus P Berger, *Private Dispute Resolution in International Business – Negotiation, Mediation, Arbitration* (2^η εκδ., 2009).
- Eileen Carroll and Karl Mackie, *International Mediation – The Art of Business Diplomacy* (2^η εκδ., 2006).
- Giuseppe De Palo and Mary B Trevor, *Arbitration and Mediation in the Southern Mediterranean Countries* (2007).
- Stephen Goldberg, Frank Sander, Nancy Rogers and Sarah Cole, *Dispute Resolution* (5^η εκδ., 2007).
- Jean-Claude Goldsmith, Arnold Ingen-Housz and Gerald H Pointon (εκδ.), *ADR in Business* (2006).
- Klaus J Hopt and Felix Steffek (εκδ.), *Mediation – Principles and Regulation in Comparative Perspective* (επί του πιεστηρίου 2012).
- Arnold Ingen-Housz (εκδ.), *ADR in Business – Practice and Issues across Countries and Cultures, Volume II* (2011).
- Lars Kirchhoff, *Constructive Interventions: Paradigms, Process and Practice of International Mediation* (2008).
- Michael McIlwrath and John Savage, *International Arbitration and Mediation – A Practical Guide* (2010).
- Nicola Neuvians, *Mediation in Familienunternehmen [Mediation in Family Enterprises]*, Zeitschrift für Konfliktmanagement 2011, 93 – 94.
- Gary P Poon, *The Corporate Counsel's Guide to Mediation* (2010).
- Felix Steffek, 'Mediation', in: *Max Planck Encyclopaedia of European Private Law* (2011), στο οποίο βασίζεται εν μέρει το παρόν άρθρο.

2. Μελέτες (επιλεκτικά)

ADR Center (Rome), *The Cost of Non ADR – Surveying and Showing the Actual Costs of Intra-Community Commercial Litigation* (2010),

http://www.adrcenter.com/jamsinternational/civil-justice/Survey_Data_Report.pdf

Συμβούλιο της Ευρώπης: Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Αποτελεσματική Απονομή της Δικαιοσύνης, *European Judicial Systems, Edition 2010 (data 2008): Efficiency and Quality of Justice* (2010),

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1694098&SecMode=1&DocId=1653000&Usage=2>

Demolin, Brulard, Barthelemy, *Study on the Transparency of Costs of Civil Judicial Proceedings in the European Union* (2007),

http://ec.europa.eu/civiljustice/publications/docs/costs_civil_proceedings/cost_proceedings_final_report_en.pdf

National Audit Office, *Legal Aid and Mediation for People Involved in Family Breakdown* (2007),

http://www.nao.org.uk/publications/0607/legal_aid_for_family_breakdown.aspx

PWC/Europa-Universität Viadrina Frankfurt (Oder), *Commercial Dispute Resolution – Konfliktbearbeitungsverfahren im Vergleich* (2005),

http://www.europa-uni.de/de/forschung/institut/institut_ikm/publikationen/Studie_Commercial_Dispute_Resolution_2005.pdf

Vogels, R.J.M., *De stand van Mediation in Nederland* (2011),

http://nmi-mediation.nl/over_mediation/bibliotheek/rapporten_verslagen_en_brieven.php